

NEMESEK ÉS PARASZTOK NYÍREGYHÁZA TÁRSADALMÁBAN

(1753-tól 1848-ig)

A Rákóczi szabadságharc után, a majdnem teljesen elnéptelenedett Nyíregyházát, 1753-ban telepítette újra Károlyi Ferenc gróf, a felerészben birtokos Palocsayné Pethő Rozáliával együtt.¹ Alig telt el az újratelepítés óta fél évszázad, és Nyíregyháza azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy megváltotta a földesúri szolgáltatásokat és joghatóságot, szabad paraszti állapotot teremtett lakosai számára. A nyíregyházi örökváltság, érv és példa lett azok számára, akik a váltság törvényes szabályozásáért és kiterjesztéséért harcoltak a politikai életben.²

Az újratelepülés és az örökváltság közötti időben Nyíregyháza társadalmá rohamos tempójú fejlődésen ment keresztül. Nemcsak a paraszti népesség szaporodott évről-évre, növekedett az iparosok és kézművesek, valamint az értelmiségiek száma is. Jelentős gazdasági emelkedés tapasztalható és az anyagi gyarapodást kísérő, de azt elő is segítő szellemi és politikai igények alapján, a város előljárói már az első, 1803-as váltság idején a szabad királyi város rangjának elnyerését tüzték célul maguk elé.

Ma sem tisztáztak azok a körülmények és tényezők, amelyek ezt a rohamos fejlődést befolyásolták. Még az örökváltság lefolyásának figyelmes és alapos elemzése sem történt meg, pedig a város életében ez a legnagyobb jelentőségű és országos érdeklődésre joggal számottartó történelmi esemény. Az örökváltság és általában a város fejlődésének legalapvetőbb tényezője, az itt lakó népesség szerencsés feltételek között folytatott, eredményes gazdálkodása, anyagi gyarapodása és becsvágya volt. De e mellett bizonyára figyelmet érdemel a város földesurainak magatartása is, akik már a telepítés alkalmával, a birtok hasznosítása érdekében, jelentős kedvezményeket nyújtottak a lakosságnak, s az örökváltság révén megszerezhető pénzösszeg miatt szívesen lemondottak a földesúri jogokról. El kell ismernünk a város előljáróságának, bíróinak és jegyzőinek rátermettségét is, a kínálkozó kedvező alkalmak ügyes kihasználásáért.³

Elhangzott azonban olyan vélemény is, — Mályusz Elemér részéről —

¹ A betelepítés körülményeire lásd: *Lukács Ödön*: Nyíregyháza szabad kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886. 195 sk. ll., valamint *Eble Gábor*: Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza, Bp. 1898. 36—49.

² V. ö. *Barta István*: Korai örökváltság szerződések. Agrártörténelmi Szemle, III. (1961) 1. sz. 94—98.

³ Ezekre a tényezőkre — ha nem is mindig valóságos szerepükhöz méltó súlyllyal — a városról szóló eddigi feldolgozások is utaltak. Ezek közül Lukács Ödön műve mellett *Szohor Pál*: Nyíregyháza város története c. dolgozatára kell utalnunk. (Megjelent: Nyíregyháza az örökváltság századik évében c. kötetben, Nyíregyháza, 1924., szerk. Szohor Pál), valamint *Márkus Mihály*: A bokortanyák népe, Bp. 1943. c. munkájára.

hogy a város fejlődésében és különösen az örökváltság végrehajtásában a vezető szerepet az itt lakó nemesek játszották.⁴

Arra alapozódott ez a vélemény, hogy a nemes ember öröklött lelki sajátosságai és egyéb tények következtében értelmesebb, s ez értelemhez társuló nagyobb vezetőképesség alapján, alkalmasabb volt a város előljárói tisztségére. A lakosok azt felismerve, egyre gyakrabban választanak nemeseket bírónak és esküdteknek, akik — nem tudni hogyan — rábírták a város lakosságát az örökváltságra. Ez annál is inkább történhetett így, mert korábban a nemesek Nyíregyházán nem élvezhették előjogaikat, kiváltságaikat, s másfajta kísérleteik kudarca után, az örökváltság mutatkozott számukra is egyetlen olyan lehetőségnek, melynek kieszközlése útján a földesúri terhektől megszabadulhattak.

Mályusznak a magyar kisenemesség reformkori történelmi és társadalmi szerepéről abban az időben vallott nézeteit ma cáfolni már felesleges és túlhaladott feladat. Tisztázott kérdés, hogy a reformkori haladó mozgalmak, Kossuth társadalmi bázisát nem a nemességnek ez a rétege adta, hanem az árutermelő középnemesség. Annak a kérdésnek a vizsgálata azonban most is időszerű, hogy a nyíregyházi örökváltság előkészítésében és lefolyásában az itt élő nemeseknek milyen szerepük lehetett. Kétségtelen ugyanis, hogy a korai örökváltság szerződések megkötésének egyik formája lehetett az is, hogy a kívánt szerződést a földesúrral a váltakozni kívánó parasztok helyett vagy nevében egyes nemesek vagy nemesi közösségek kössék meg, elkerülve ezzel annak a paraszti birtokképtelenség feudális elve alapján történő megtámadhatását.⁵

E kérdés helyes megválaszolása érdekében szükséges és indokolt annak vizsgálata is, milyen körülmények között és viszonyban éltek Nyíregyháza társadalmában a nemesek és a parasztok. E körülmények ismeretében adhatunk helyes feleletet arra, hogy a nyíregyházi nemesek akár jól felfogott nemesi érdekeiktől, akár haladó gondolkodásuktól, a parasztokon való segítség szándékától, vagy éppen közös érdekeik együttes előmozdításának lehetőségétől indítatva segítették-e az örökváltság ügyét vagy nem.

Előre is bocsáthatjuk vizsgálódásunk eddigi eredményét: a nyíregyházi nemesek és a város nem nemesi jogállású társadalma között a betelepítéstől az 1848-as forradalomig terjedő évszázad idején nem volt olyan kedvező és harmonikus a kapcsolat, melynek alapján vezető szerepüket általában a város életében és magában az örökváltság ügyének intézésében is fel lehetne tételeznünk. Legfeljebb egyes nemesi származású személyek pozitív szerepéről beszélhetünk, akik gondolkozásukban és magatartásukban már túlhaladták nemesi voltukat, de a nemesek külön társadalma, a nemesi testület egészében a társadalmi elkülönülést, a város és népe fölé való rendi jellegű illeszkedés politikáját képviselte, mely ilyenformán nem a polgári haladás irányába lendítette a város társadalmának fejlődését, hanem a konzervatív, feudális viszonyok kialakításán mesterkedett.

⁴ V. ö. *Mályusz E.*: A nyíregyházi centenáriumhoz. Társadalomtudomány IV.6.; *Márkus Mihály*: A bokortanyák népe, Bp., 1943. 26—32. Márkus teljesen átveszi Mályusz feltevészerű álláspontját, a nélkül, hogy annak bizonyítását megkísérelné.

⁵ V. ö. *Barta István*, i. m. 100.

Nagyjában hasonló viszonyokat figyelhetünk meg itt, Nyíregyházán is, mint amilyeneket Nagykőrös 17—18. századi történetéből Majláth Jolán és Márkus István tanulmánya mutatott be.⁶

* * *

Nyíregyháza helyzete és jogállapota — miután a régi lakosság eltűnésével a régi jogviszonyok is elenyésztek — a betelepítés alkalmával a földesúrral kötött szerződéseken alapult. E szerződésekben a letelepedés feltételeként nyert kedvezmények sokban különböztek a többi szerződéses falvakéitól. A különbség elsősorban abban jelentkezett, hogy ezeket a kedvezményeket Nyíregyháza meg tudta őrizni, azok nem enyésztek el, mint sok más szerződéses helység esetében. E kedvezmények lényegesen túlhaladták a földesúri robot vagy valamennyi földesúri szolgáltatás pénzbeli megváltását. A nyíregyháziak megkapták a földesúrtól az összes beneficiumok hasznélvezetét is, melyekért az időnként megújított szerződésbeli árendát fizették. E mellett a földesúr arra is ígéretet tett, hogy Nyíregyháza határában nem létesít majorságot, sőt azt még tisztartóinak sem engedi meg. Ezt az utóbbit azért is látjuk igen fontos kedvezménynek, mert tudjuk, hogy a 18. század második felében és a 19. század elején a jobbágság életviszonyainak súlyosbodása elsősorban éppen a majorsági gazdálkodás térhódításával függött össze. Nyíregyháza parasztjait ez a veszély nem fenyegette, az egész határ saját használatukban maradt, sőt a földesúr azt is megígérte, hogy segít a szomszédos határrészeket bérletként megszerezni a lakosok részére.

Igen jelentősek voltak az igazgatási és bíraskodási tekintetben kapott szerződésbeli kedvezmények is. Polgári peres ügyekben a helység bírája és elöljárósága volt az első fórumuk, bár ezek ítéletei csak a földesuraság jóváhagyása után váltak jogerősekké. (A peres ügyek jegyzőkönyvét időnként be kellett mutatni az úriszéken is.)

A földesúr védelmet ígért a lakosoknak a vármegye vagy mások háborgatásaival szemben is, bár a megyétől nem sikerült elnyerni Károlyinak az új település részére a megígért adózási kedvezményt: a 3 évi mentességet, s hogy a 3 év elteltével lakosonként 1—1 aranyat fognak fizetni a megyének „ad quantum palatinale”.⁷ Végül is a vármegye részére szintén kedvezményesen adózhatott Nyíregyháza, mert az 1754. július 9-én elfogadta a nyíregyháziak javaslatát, hogy 8 év alatt letörlesztvén a régi lakosoktól reájuk háramlott adót, utána arannyal adóznak. A földesurak ígéretet tettek arra, hogy a városban lakó iparosok részére a céh-, a város részére pedig a vásárjogot segítenek megszerezni.⁸ Az említett szerződésbeli kedvezmények, amelyeket azért nyerhetett el az ide települő lakosság, mivel a földesuraknak reményük sem lehetett másként jövedelmezően hasznosítani nyíregyházi birtokaikat, igen előnyösen befolyásolták további fejlődését, lakosainak anyagi gyarapodását. E kedvezményes jogállapot fennmaradása előnyösen befolyásolta az örökváltság lehetőségét is.

* * *

⁶ Századok, 75. (1943). 7—10. sz.: Nagykőrös beilleszkedése a magyar rendi társadalomba a XVIII. században. Különösen a 2. pont, amely a városbeli nemesség szerepét tárgyalja.

⁷ Az arannyal való adózás Szabolcs vármegyében több helységben is szokásban volt. További kutatást igényel annak a megállapítása, hogy milyen előnnyel járt ez az adózási mód a vármegye vagy az egyes adózó közösségek szempontjából.

Nyíregyháza lakosságának számát és összetételét az újratelepülés éveiben nehéz pontosan megállapítani. 1754-ben közvetlenül a betelepülés után a megye 451 új és 95 régi lakost számlált össze a helységben. Az összes népesség tehát kb. két és fél ezer lehetett.⁹ Kisnemesek, armálisták is élhettek közöttük. 1753-ban 13 főt jegyzett fel a megye összeírója, akik között háromnak nemesi állapota kétséges volt.¹⁰ 1755-ben már csupán hármát találhatunk belőlük,¹¹ de 1783-ban ismét 11 taksás nemes tart számon a vármegye, ám ezek közül — neveik összevetése alapján — egy sem azonos a régi nemesi familiákkal.¹²

A II. József korában végrehajtott népszámlálás adatai szerint Nyíregyháza össznépessége már 7163. A jelentős szaporodásban komoly szerepet játszottak az állandó újabb telepések, hiszen természetes szaporodás útján el sem képzelhető 3 évtized alatt ekkora változás. A férfiak foglalkozás szerinti megoszlása ekkor a következő volt: pap 4, nemes 60, polgár 77, paraszt 628, polgár és paraszt örököse 574, zsellér 780, egyéb 212, szabadságot katoná 6.¹³

Mint látjuk, a betelepülés utáni évtizedekben, számukat tekintve, a nemesek eltörpülő kisebbséget jelentettek a közrendű lakosok mellett. Ez azonban nem zárta volna ki, hogy számarányukat messze túlszárnyaló vezető szerepre tegyenek szert a város életében és vezetésében.

Erre azonban egyáltalán nem került sor. A város előljáróinak névsorát évről évre áttekintve, nemesi származású egyéneket alig találunk közöttük.¹⁴

A betelepülés utáni évtizedekben nem az volt a jellemző Nyíregyháza társadalmára, hogy a nemtelen lakosság a városban lakó nemeseket különös tiszteletben tartotta, és éppen nemesi állapotukra tekintettel előljáróivá választotta volna azokat. Ellenkezőleg, a közösség hallani sem akart arról, hogy Nyíregyházán nemesi előjogokat élvező lakosok legyenek, akiket más jogok és kötelességek illetnek meg, mint a közösség többi tagjait. A nemesek körülményeiről azt olvashatjuk saját jegyzőkönyvükben,¹⁵ hogy ők a betelepüléssel együtt járó zavaros körülmények között kerültek a lakosok közé, számuk napról napra szaporodott, de szabadságukkal nem élhettek, mert „a sok parasztság által egész földig le nyomattatának s nem vala kinek nemesi praerogativait virágzó állapotra be helyezettetni”, sőt „nemesnek mondani se vala szabad magát, valakinek szándéka volt nyíregyházi gyülevény közt meg maradnia.”

Nem ismerjük még a nemesek és parasztok között támadt viszálykodás kezdeti mozzanatait, de 1785-ben már annyira elmérgesedett a nemes és nemtelen lakosok között a viszony, hogy — amint erről a nemesek jegyző-

⁸ A szerződéseket lásd *Lukács Ödön*, Nyíregyháza története. Nyíregyháza, 1886. 200—205.

⁹ NYÁL. Szabolcs megye közgyűlési iratai, Fasc. 55. No. 435, 1754. V. ö. *Éble G.*: i. m. 43.

¹⁰ Uo. Fasc. 54. No. 254. 1753.

¹¹ Uo. Fasc. 56. No. 143. 1755.

¹² Uo. Fasc. 35. No. 36. 1783.

¹³ Az első magyarországi népszámlálás (1784—87). Bp. 1960. 160.

¹⁴ Az előljáróság és a nemesség lajstromainak összevetése igazolja állításunkat és így sem Mályusz ellentétes feltevését, sem Márkus kijelentését nem tudjuk elfogadni. NYÁL. Nyíregyháza mezőváros iratai, 1787. 10., valamint 1826. 83. sz.

¹⁵ NYÁL. Nyíregyháza mezőváros iratai, 1787. 10. sz. 1—2. l.

könyve is beszámol — néhány nyíregyházi előljáró gazda vezetésével a lakosok „a nemességet a határra minden ingó-bingó vagyonyaival” ki akarták telepíteni. Az egyenetlenkedésről a város előljárósága által készített „Annales judicum...” 1785. évi bejegyzése is említést tesz.¹⁶

A nemesek 1786. januárjában panasszal fordultak a vármegyéhez, hogy őket Nyíregyháza előljárói a katonai beszállásolással is terhelik, s a vármegye által Nyíregyházára kivetett adót közöttük is felosztják, személyüket és vagyonaikat összeírják, őket is forspontra rendelik, tehát mindazokkal a terhekkel sújtják, melyeket a nem nemes lakosok kötelesek viselni. A megye érdemben nem is foglalkozott a nemesek panaszával. Az úriszék ellenben 1786. június 19-én a nyíregyházi nemesek ügyében a következő határozatot hozta: el kell kerülni a jövőben azt, hogy a nyíregyházi bírók összekeverjék a nemesi taksát a kontribúcióval s ezért a megye által nemesekre kivetett adót ne a parasztbírók szedjék be, hanem a nemesek közvetlenül vármegyei perceptornak fizessék. E taksán kívül más állami adóval nem szabad terhelni a nemeseket, s mentesíteni kell őket a katonaság élelmezése és beszállásolása alól is. Ettől kezdve azonban a nemesi hadviselés kötelezettsége is vonatkozott rájuk. Ugyanakkor hangsúlyozza az úriszék, hogy miután Nyíregyháza nem urbárialis, hanem kontraktualis helység, mely mind az úrbéri censust, mind a földesúri és királyi haszonvételeket szerződés mellett bírja, a szerződés pedig az összes lakosokra különbség nélkül vonatkozik, ezért a rájuk eső földesúri és városi terheket a nemesek is tartoznak viselni, sőt a paraszttal együtt közös joghatóság alá tartoznak.¹⁷

Az úriszéki határozattal tehát a városban lakó nemesek az állami terhek viselése alól mentesültek. A határozat a városi előljáróságot is kötelezte mentességük tisztelethen tartására. A határozatnak az a pontja pedig, mely szerint a nemesek a megyének fizetendő nemesi taksájukat külön kezelhetik, módot adott arra, hogy a nemesek a kommunison belül önállóan szervezkedjenek. Ez a szervezkedés kezdetét is vette. Azon a gyűlésen, ahol az úriszéki határozatot a nemesekkel ismertették, azok — a helységgel való minden ügyeiknek bajaiknak vezetésére, valamint a földesúrral és a megyével való tárgyalások intézésére — Kovács György személyében hadnagyot, a hadnagy segítségére pedig Dióssy János személyében nótáriust választottak maguknak. Ezen a gyűlésen 12 nemes személy vett részt, közülük kettő a földesúr ispánja. Ez a nemesi szervezkedés egyelőre nem sértette sem a kommunitást, sem az előljáróság jogait és érdekeit, ezért azok nem is emeltek ellene kifogást. A társadalmi szétválás, a rendi különbségek kialakulása, sőt a szervezeti-igazgatási kettéválás folyamata megindult.

Két évvel később már mint két különálló testület köt egyezséget egymással az úriszék előtt a kommunitás és a nemesség. Ebben a megállapodásban leszögezték, hogy

1. az egy körmöci aranyat s minden más, a föld után fizetendő földesúri taksát a nemesek is tartoznak letenni a bíró kezeihez, de a vármegye által követelt nemesi adót maguk fizetik be a megye pénztárába;

¹⁶ Uo. 1826. No. 38. sz. fol. 25.

¹⁷ A nemesek folyamodványát és az úriszék határozatát lásd uo., 1786. 4. sz.

2. a lakosokat terhelő városi közmunkát a nemesek is kötelesek teljesíteni;
3. az utak javításában is kötelesek részt venni a nemesek, de csak a helységen belül;
4. részt kell venniük a szénakaszálásban és forgatásban is, mert ez a nemeseknek is éppen olyan javukra szolgál, mint a közösség többi tagjainak;
5. nemes ember a közös legelőn nem tarthat több állatot, mint a leggazdagabb paraszt;
6. a közjót előmozdítani a nemesek éppúgy kötelesek, mint a többi lakosok, s ezért
7. ha valamely nemes ember a helységben földművelést akar folytatni, csak az itt leírt feltételek mellett teheti.

A megállapodás végül azt hangsúlyozta, hogy mindkét részről kötelezik magukat a tartós egyetértés megőrzése végett annak megtartására.¹⁸

Az ismertetett megállapodás kizárólagosan a nemesek kötelezettségeit sorolja fel, mégpedig azokat, amelyek a közösséget is terhelték a földesurakkal szemben, vagy amelyek a lakosokra — tehát a nemesekre is — a város közös gazdálkodásából háramlottak. Ebből arra következtethetünk, hogy a nemesek bizonyára nem akarták vállalni ez utóbbi terheket sem, ezért volt szükséges azt az úriszék előtt és a maguk kebelében egyaránt szabályozni.

Az egyensúlyi állapot, a békesség úgy látszik nem tartott sokáig a megállapodás után sem, mert a nemesek már 1790 márciusában ismét panasszal fordultak az úriszékhez.¹⁹ Előadták, hogy az uraság Nyíregyházán a nemeseket a parasztokkal „egy testté tenni méltóztatott s így károknak, hasznoknak és terheknek viselésében egy test vagyunk”, de a város tanácsa csak a károkról és a terhekről akar tudni, a hasznokról megfeledezett velük szemben. Szóvá tették azt is, hogy a török háború hadifoglyainak elszállásolásánál a város az ő házaikat sem kímélte, s hogy a nemeseket nem engedik a városba se szállásföldet, se házat vásárolni, még az eladót is veréssel fenyegetik meg, „mink pediglen csak olyan hasznos taksássaiv vagyunk a M. Uraságnak, valamint ők, mégis nem tudjuk mirenézve oly inurbane bánnak velünk, mintha mink valamelly idegen nemzetbeliek volnánk, s tetemes károokra lennénk”. Kérték az úriszékét, adjon a nemeseknek saját kormányzatukhoz rendszabályt, s hogy hadnagyuk és jegyzőjük fizetésére, költségeik fedezésére a közösség engedje át egy malom jövedelmét részükre.

Az úriszék határozatában az 1786. évi rendelkezéseit erősítette meg. Újból hangsúlyozta, hogy a nemesek előjogaik alapján mentesek a beszállásolás terhéért, a nemesi rendszabályok dolgában azonban nem nyilatkozik, s a külön malom jövedelmét feleslegesnek ítélte. Hangsúlyozta azt is, hogy a jövőben nem szabad eltiltani a nemeseket a ház és föld vásárlásától.²⁰

A nemesek helyzete azonban ezzel sem oldódott meg véglegesen s még ugyanebben az esztendőben újabb megállapodásra került sor közöttük és a közösség között. Ez azért vált szükségessé, mert „a nyughat-

¹⁸ Uo. 1787. 10. sz. 26. l., V. ö. *Mályusz E.*, i. m. 27—28.

¹⁹ Nyíregyháza mezőváros iratai 1787. 10. sz. 39—40. l.

²⁰ Uo. 39—40. l.

tatlan, irigy s vad természetek a városi nemtelen polgároknak” az 1788. február 20-i megállapodással nem elégedett meg, „éjjel nappal azon igyekeztek, hogy mi képpen eleinkbe tört vessenek és szabadságainktól fosszanak meg, azért is sok lármákra, czivódásukra” újabb szerződésre voltak kénytelenek lépni. A nemesek ajánlata hangsúlyozta, hogy ők hajlandók részt venni a szénakaszálásban és gyűjtésben, évenként kétszer vállalják a városi közmunkát; az uraság és tisztjei, valamint a város lovai részére zabot adminisztrálnak; a ház és földbeli árendát bevett szokás szerint leteszik; az egyházat is támogatják pénzzel, sőt munkával is; végül vállalják, hogy ha e köteleseket közülük bárki nem teljesítené, azt a város bírása kétszeri taksa letételével büntetheti. A város lakosai, illetve előljárói a nemesek ajánlatát el is fogadták, azzal a módosítással, hogy évenként nem két, hanem három alkalommal kötelesek a nemesek közmunkát vállalni, ugyanakkor kijelentik, olyan teher, vagy forspont alá nem vonják a nemeseket, mely előjogaikat csorbítaná.

Az egyezség végül azt is hangsúlyozta, hogy „ezután akár nemes ember, akár paraszt ember minden tekintet s személy válogatás nélkül akár bírónak, akár eskütt embernek, akár pediglen a városnak akár mely szolgálattýára egyaránt s tsupán csak az érdemre tekintvén a nemes ember is vox és szabad választás szerint applicáltassék” s a terhek mellett a javakból is részesedjenek a nemesek.²¹ A megállapodás eme pontja önmagában is bizonyítéka annak, hogy a nemesek nem örvendezhettek megkülönböztetett tiszteletnek a lakosok között s nem közülük kerültek ki többségükben a tisztviselők, előljárók sem.

Két év múlva, 1792-ben a város átengedett a nemesek részére egy malomkő jövedelmet, amivel hozzájárult ahhoz, hogy a nemesi önkormányzat most már pénzügyi fedezettel is rendelkezék.²² Azonban békeségről továbbra sem beszélhetünk, hiszen az 1793 július 24-én tartott úri-széki ülésen újra megerősítésre szorultak a korábbi megállapodások, mert a „paraszt communitás... sokszori egyezségeinket... elrontani, s semmivé tenni kívánta.”²³

Ilyen harcok, viták és összecsapások jellemezték a város nemtelen és nemesi lakosságának viszonyát az örökváltság előtti évtizedekben. A nemeseknek sikerült előjogaikat érvényesíteni az állami terhek viselése tekintetében, azonban a földesúri terhek és a földesúri hatóság vonatkozásában állapotuk teljesen azonos maradt a város nemtelen lakosaiéval. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy — legalábbis vagyoni kérdésekben — számukra sem volt más bírói fórum, mint a város előljárósága és fellebbviteli fórumként az úriszék, s így a nemesek jogállapotát, illetve gazdasági helyzetét nem tarthatjuk sokkal kedvezőbbnek a parasztokénál.

A nem nemes lakossággal, a komunitással való állandó ellentét, a terhek viselése tekintetében folytatott küzdelmek miatt a város vezetésében sem tehettek szert jelentősebb vezető szerepre, mert az rendkívül érzékeny volt belső demokráciájára és a nemesi jogállapotot nem részesítette valami megkülönböztetett tiszteletben.

* * *

²¹ Uo. 48—49. l.

²² Uo. 58—59. l.

²³ Uo. 62. l.

Az örökváltság gondolatának felmerülése és a váltság lefolyása a nemesek és nemtelenek viszonyában újabb problémákat vetett fel. Az a törekvés, hogy Nyíregyháza földesuraitól a birtokot s a hozzá kapcsolódó összes jogokat megszerezhesse, beleütközött a feudális jogrendbe: nemtelen állapotú egyén vagy közösség ugyanis egyúttal birtokképtelen is volt. Mint mondtuk, ezen lehetett segíteni azzal, hogy a parasztok, a kommunitás helyett a városban lakó nemesek szerződnek, de ennek meg az lehetett a veszedelmes következménye, hogy a nemesek ilyen alapon túlságos nagy előnyöket akarnak majd szerezni maguknak a közösség rovására.²⁴ A nemesek és parasztok fentebb jellemzett viszonya, a folytonos súrlódások, viták és gyanakvások után nehéz elképzelni, hogy máról-holnapra, olyan nagy horderejű kérdésben, mint az örökváltság a nemesek akkora tekintéllyel léphettek volna fel, mellyel a város lakóinak többségét maguk mellé tudták volna állítani. Nehéz elképzelni, hogy amikor eddig a nemesek részéről a többi lakosok éppen azt tapasztalták, hogy azok egy velük szemben előnyösebb megkülönböztetett helyzetet igyekeznek maguknak ki-harcolni, most el tudták volna hitetni a parasztokkal, hogy az általuk kezdeményezett váltság az egész közösségnek egyaránt hasznos lesz.

A rendelkezésünkre álló levéltári adatok alapján nehéz eldönteni, mikor és milyen körülmények között merült fel az örökváltság gondolata. A források arra sem adnak konkrét és világos választ, hogy a váltság kezdeményezésében és a szerződés megkötésében a nemesek vezetőszerpet játszottak volna. Az 1803-as, Desseffyekkel kötött szerződés szövege világosan kimondja, hogy az említett család birtokai az összes hozzájuk kapcsolódó haszonvételekkel és jogokkal együtt a városra, a kommunitásra (oppidana communitas) szállanak át. A szerződést a város nevében kötő küldöttség tagjai között nemesek is voltak, de semmi alapunk nincs annak feltételezésére, hogy a küldöttség nemes és nem nemes tagjai nem egyenlő joggal képviselték volna Nyíregyházát.

Amikor azonban 1816-ban Dessewffy Lajos, a családjával kötött szerződést a királyi tábla előtt megtámadta s azzal is érvelt az ellen, hogy a váltság szerződés a váltakozók birtokképtelensége miatt sem lehet törvényes, Nyíregyháza arra is hivatkozott, hogy a Dessewffy család a városban lakó „nemes embereknek nevekben és személyekben” engedte át birtokát és annak minden jussát. Ennek bíróság előtti bizonyítására azonban érdeemben nem került sor, mert a felperes újabb, jelentős summa lefizetése mellett keresetétől elállott.²⁵

A nyíregyházi nemesek 1803 után a várossal kapcsolatos vitáik alkalmával szintén gyakran hivatkoztak arra a nagy szolgálatra, melyet a váltság alkalmával ők a városnak tettek, s amely nélkül szerintük, a váltság meg sem történhetett volna. Felvetődhet az a gondolat, hogy a nemesek már azzal is elegendő szolgálatot tettek a parasztoknak, hogy hozzájárultak az örökváltság szerződésbe való belefoglalásukhoz. Ez önmagában is lehetőséget adott arra, hogy a szerződést a nem nemesekre vonatkozó birtokképtelenség elve alapján megtámadhassák. Ez a hozzájárulás természetesen maguknak a nemeseknek is előnyös és hasznos volt, mert nekik is

²⁴ Barta I., i. m. 100.

²⁵ NYÁL. Nyíregyháza mezőváros iratai 1826. 38. sz. Annales iudicum... 65. fol.

lehetőséget adott földjeik olyan szabad tulajdonként való birtoklására, melyhez egyéb módon nem tudtak volna hozzájutni. A nemesek és parasztok között a váltság utáni időszakban kialakult viszony ismeretében az kell mondanunk, hogy amennyiben vállalt is ilyen szerepet a nyíregyházi nemesség a szerződés megkötésénél, ezt nem azért tette, mert speciális nemesi előjogainak érvényesítéséről, a rendi különállás kiharcolásáról lemondott, és vállalni szándékozott a közrendi komunitással az azonos birtoklási és jogi közösséget. Ellenkezőleg a földesúri hatalom és szolgáltatás alóli felszabadulást arra óhajtotta felhasználni, hogy a város közösségével szemben végre érvényt szerezhessen nemesi-rendi előjogainak.

Már a váltság utáni években azt látjuk, hogy a nemesek az abban játszott szerepük ellenértékéként egyre nagyobb jogkört és önállóságot igyekeztek magoknak biztosítani, annál is inkább, mert a földesúrral kötött szerződés értelmében a komunitás, a város előjárósága földesúri joghatóságot is gyakorolt, részt vett a Károlyiakkal együtt az úriszéki bíraskodásban, tehát a Nyíregyházán lakó nemesek felett gyakorolt jogköre gyarapodott, növekedett.

Éppen ebből a helyzethől következett, hogy most elsősorban bíraskodási és igazgatási kérdésekben támadtak viták a város és az ott lakó nemesek között. Ezeken a területeken akar a nemesség a várostól különváltan egyre nagyobb önállóságot biztosítani a maga számára. Nemesi tanácsot szerveznek 1817-ben folyamodással fordulnak a vármegyéhez, melyben kérik, hogy az erősítse meg s törvényesítse hatalmában és jogában a nemesi tanácsot, a nemesi hadnagyot, engedélyezze, hogy a tanács a nemesek között előadódó kisebb peres ügyeket elintézhesse.²⁶

A megye kérésük megvizsgálására bizottságot rendelt, amely 1818. december 8-án a megyei közgyűlés elé terjesztett egy 13 pontból álló statutum-tervezetet, a nyíregyházi nemesek tanácsának szervezetéről és jogairól. E tervezet szerint a nemesi tanács fő- és vicehadnagyból, 3 esküdt személyből és nótáriusból állana. E tanács a nemesek között támadható „kisebb tárgyú törvényes kérdéseket és kereseteket” megítélheti, a panaszkodóknak igazságot szolgáltatathat, a kisebb vétkeket megbüntetheti. A nemesi tanács tagjait a szolgabírók által kijelölt 3—3 személy közül választhatják majd a nemesek. A rendszabály legfontosabb rendelkezése szerint, ha nemes embernek adófizető ellen támad panasza, az ilyen ügyben a nemesi és városi tanácsbeli polgárokból alkotott és a város főbírájának elnöklete alatt üléselő vegyes tanácsnak kell ítélnie, ha viszont adófizető tesz panaszt nemes ember ellen, ugyancsak ilyen vegyes tanács, de a nemesek főhadnagya elnökleteben bíraskodhat majd. Az ítéletet a nemes emberen a nemesi tanács, a nemtelenen a városi tanács köteles végrehajtani. Vegyes jellegű örökösödési ügyekben egyik tanács sem ítélezhet, csak a barátságos egyeztetést próbálhatja meg. A tervezet értelmében kisebb bűnügyekben — halált vagy testi nyomorúságot nem okozó verekedés, káromkodás, lopás stb. — a nemeseket szintén elítélheti a tanács, nagyobb bűnök esetében azonban csak a vármegye bíraskodhat. A rendszabály azt is magában foglalta, hogy a nemesek a többi lakosokkal együtt kötött szerződéseket és a város közgyűlésében hozott, rájuk is vonatkozó határozatokat kötelesek teljesíteni (cselédfogadás, tűzrend stb.)

²⁶ Szabolcs vármegye közgyűlési jegyzőkönyve 1817. Fol. 226. No. 53.

sőt az eddig közösen végzett munkában ezután is részt fognak venni, s aki ezek ellen vét, azt a nemes-tanács 25 forinttal megbüntetheti.

A megye közgyűlése a statutum tervezetet azzal a megjegyzéssel hagyta jóvá, hogy a nemesi tanács hatalma „egyedül a politica, nem pedig az úgynevezett criminalis vétkekre határoztasson és hogy ezen vármegyének s tisztviselőinek törvényes hatalma azonos nemességre nézve épségben maradjon”.²⁷

Ezzel a statutummal a nemesi tanács létezése és hatásköre törvényessé vált. Nyíregyháza előljáróságának és az előljáróság jogkörének egysége felbomlott, egyben tovább növekedett a város társadalmának nemesekre és közrendűekre való kettéválása.

Ugyanezekben az években a nemesek kísérletet tesznek arra is, hogy a nemesi tanács fenntartását gazdaságilag még jobban megalapozzák, tehát külön újabb nemesi jövedelemforrásra tegyenek szert. A város előljáróságához 1817-ben azzal a kéréssel fordultak, hogy mivel „mink a váltáságnak fundamentumai voltunk s mi miattunk a város lett nemes város... minthogy a város az egész jövedelmeket veszi, maga szükségére fordítja, mink tudván a jövedelmeknek mi voltát, azon malomnak jövedelmével meg nem nyugodhatunk”, s ezért újabb jövedelmet kérnek maguknak. Az előljáróság a kérelem elől mereven elzárkózott, mert — mint a nemesek, jegyzőkönyvében olvashatjuk — levelükre „mitsoda goromba vaggdaló tudatlan, éretlen, felebaráti szeretetett sértő, törvénytelen feleletett küldtek, lehet olvasni...”. Az előljáróság válaszában — hivatkozva az 1786-os úriszéki határozatra — utalt arra, hogy a megtelepedés feltételei egyenlőek voltak mindenki számára a helységben. A nemesek évtizedekig viselték is a közrendűekkel egyenlő formában az összes terheket: fuvarozást, forszponozást, katonatartást. Később kezdtek külön jogokat követelni, s most már annyira felbátorodtak, hogy nem tartják elegendőnek a „községi társaságtól” való különválást, ráadásul az általuk elhagyott polgári testülettől kérnek segédelmet, jövedelmet a nemesi testület fenntartásához. Ne hivatkozzanak arra a nemesek, hogy sokat kell áldozniuk a nemesi felkelésre, mert haditeher a városra is éppen eléggé nehezedik. Különbön is az insurrectio szerves tartozéka nemesi előjogaiknak ne akarják tehát a sajátos nemesi jogokból fakadó terheiket a várossal megfizettetni. Meglepő, hogy 1803-as örökös kontraktussal kapcsolatban emlegetett nemesi érdemek hallatára úgy fakadnak ki, hogy azzal ugyan ne dicsekedjenek a nemesek, mert a szerződéssel olyan keveset nyert a város, hogy elvesztésével semmit sem veszítenének s egyébként is a nemesek többet nyertek általa, mint a város többi lakosai. Ez az érvelés azonban bizonyára csak taktika az előljáróság részéről, mert más alkalommal éppen ők hivatkoznak arra, hogy milyen nagy jótétemény lett a városon az örökös kontraktus.²⁸

* * *

Ilyen előzmények után került sor 1824-ben az ún. második örökváltásra, amelyben Nyíregyháza a Károlyi családtól váltotta meg magát. Ekkor, okulva az 1803-as váltság utáni nemesi magatartás tanulságaiból, a város előljárósága előzetes megállapodást igyekezett kötni a nemesekkel,

²⁷ NYÁL. Nyíregyháza mezőváros iratai. 1818. 18. sz. 1—7. l.

²⁸ A nemesek levelét és válaszát lásd: NYÁL. Nyíregyháza mezőváros iratai 1817. 11. sz.

amelyben tisztázni igyekezett a város és a nemesek jogviszonyát a váltság utáni időkben. A városi előljáróság által előterjesztett megállapodásban a következőket olvashatjuk:

1. a nemesek a jelenleg kezükben levő, állami adó alatt nem álló földjeiket továbbra is adómentesen birtokolhatják, s azokat más nemes személyeknek eladhatják;
2. a többi határbeli föld adóköteles marad és az adózás alól semmi módon nem vonható el, még akkor sem, ha nemtelen nemes emberre testálná, vagy házasság útján szállana nemes emberre; sem úgy, hogy a földet birtokoló közrendű ember nemesi szabadságot nyerne, s adósság fejében sem kerülhet újabb föld nemes kezére. Ha mégis ilyen eset előfordulna, a nemes ember köteles lesz az ilyen földet eladni, ellenkező esetben a magistrátus fogja megvenni vagy eladtni;
3. a váltság szerződés megkötése után a földesurak által gyakorolt jogok a várost, a közösséget illetik meg, az összes közjövődél azután is közös marad és beleolvad abba a jelenlegi külön nemesi jövődél is;
4. a város igazgatásának, kormányzatának szervezete maradjon meg; tehát a választott közönség és a magistrátus, bíraskodási ügyekben ez utóbbi intézkedjen teljes joggal akkor is, ha a főbíró közterhet viselő, tehát nem nemes személy és a magistrátus legyen a felsőbb helyek előtt is a hitelt érdemlő fórum s a nemesi tanács ne intézkedhessen a választott közönség és a magistrátus nélkül még nemeseket érintő peres vagy egyéb törvényes ügyekben sem;
5. a jövődélek és a terhek legyenek közösek a nemes és a nem nemes lakosok között, természetesen a törvényben biztosított nemesi jogok tiszteletben tartása mellett;
6. a magistrátus büntesse meg mindazokat a nemes, vagy közrendű személyeket, akik a város érvényben levő statutumai ellen vétének.

Néhány más jelentéktelenebb javaslat után a városi előljáróság tervezetét azzal az ajánlattal fejezi be, hogy a létrejött egyezséget a megye elé kell terjeszteni, megerősítés és jóváhagyás végett.

Az előljáróság előterjesztéséből az a két mozzanat emelkedik ki, mellyel a város és polgári kormányzásnak egységes szervezetét igyekeznek biztosítani, másrészt a városi földeket, mint adóalapot védelmezik a nemesi, kuriális földdé váló válás, minősülés ellen.

Nincs biztos tudomásunk arról, hogy a nemesek ezt az ajánlatot elutasították volna, de nem tudunk arról sem, hogy a tervezett előzetes megállapodás létre jött volna a város és a nemesek között. A körülményekből azonban azt kell következtetnünk, hogy ilyen megállapodásra nem került sor. Ha a nemesi testületnek a városhoz intézett választát nem is ismerjük, olvashatjuk a nemesek egyik tanácsadójának, Bozóky Istvánnak (aki korábban Szabolcs vármegye tiszti ügyésze is volt) a véleményét, melyben az határozottan arra inti a nyíregyházi nemeseket, ne fogadják el a városi előljáróság ajánlatát. Bozóky véleményéből az csendül ki, hogy a megegyezésnél elsősorban a nemeseknek van lehetőségük feltételeket szabni, mert nélkülük a váltság ügysem történhet meg. Éppen ezért nem lehet megtiltani, hogy nemes ember földet vásároljon, ezt még a ki-

rályi városokban sem tehetik meg, nemhogy a paraszt közösségben Nyíregyházán. Bozóky szerint a nyíregyházi határbeli földek egyébként is, eddig is szabad adás-vétel tárgyai voltak, ebből az állapotból hátrább lépni nem lehet. Az adóteher egyébként sem a funduson nyugszik, tehát a nemeseket azon az alapon, hogy adóköteles földet birtokolnak, úgy sem lehet adózásra kényszeríteni. Bozóky szerint teljesen a nemesektől függ, hogy a földesúr helyére jogutódként az egész közösség kerül-e vagy sem. A nyíregyházi lakosok örüljenek, ha a nemesek segítségével megszabadulnak a földesúri terheiktől, hogy a nemesek segítségével a lakosok birtokait „*proprietas iure*” bírhatják. Paraszt ember sem malmot nem bírhat, így ezeket a nemesség fenntarthatja magának. Különösen éles hangon utasítja vissza az előjáróságnak a városi nemeseket is érintő bíráskodásra vonatkozó ajánlatát. Az egyezségnek ezt a pontját egyenesen „helytelen és arrogáns kondíciónak” tartja, majd hozzáfűzi, hogy nemes embernek paraszt nem lehet bírása és még az is kérdéses, hogy Nyíregyháza a közrendűek felett is bíráskodhat-e egyáltalán, hiszen privilégiuma sincs eddig. A város előjáróságára vonatkozóan azt javasolja, hogy a magisztrátus fele nemesekből álljon s a város főbírója is mindig nemes ember legyen, mert „illetlen egy ilyen nagy massának paraszt bíró alatt lenni”. Végül kétségbe vonja a város statutum alkotási jogát is. Véleményét azzal fejezi be, hogy gazdasági és a város egyéb belső dolgait érintő kérdésekben helyes és szükséges a megegyezés a nemesek és a többi lakosok között, de bíráskodási tekintetben ilyen egyezségekre nincs szükség, mert a nemes embernek van az ország törvényei szerint rendelt bírása.²⁹

Az 1824-es örökváltsági szerződés megkötésére végül is úgy került sor, hogy a város lakosai és nemesei között a viszony nem tisztázódott. A megkötött szerződésben sem találunk egyetlen megjegyzést sem arra vonatkozóan, hogy a váltság értelmében a nemeseket különleges, másfajta jogok illetnék meg, mint a közrendű lakosokat. A szerződést a város részéről annak fő- és vicebírója írták alá, valamint a nemesek fő- és alhadnagya és több más nemes és közrendű személy. A Dessewffyekkel kötött szerződéshez hasonlóan a birtok ebben az esetben is az összes hozzákapcsolódó beneficiummal és a földesúri joghatósággal együtt a városra, a közösségre szállt át.

Az elmondottak alapján természetesen nehéz egyértelmű és világos választ adni arra a kérdésre, mennyi és milyen szerepük lehetett a nyíregyházi nemeseknek a két örökváltságban. Úgy tűnik, nélkülük valóban nem lehetett volna megkötni ezt a két szerződést, tehát a város szempontjából elengedhetetlen fontossággal bírt, hogy a nemesek, legalább mint a városi küldöttség tagjai, a szerződések megkötésénél jelen legyenek, azok hitelesítésében közreműködjenek. Azt azonban nehéz bizonyítani, hogy a váltság előkészítésében a kezdeményező szerep őket illett meg. Végül teljes bizonyossággal állíthatjuk azt, hogy amennyiben a nemesség nélkül az örökváltság kivihetetlen lett volna, tehát hozzájárultak a váltság kivitelezéséhez, hacsak azért is mert abból kivonni magukat számukra sem lett volna előnyös dolog, ezt a váltságbeli szerepet arra igyekeztek felhasználni, hogy annak segítségével elszakadjanak társadalmilag, jogállás tekintetében és a földbirtoklást illetően attól a közösségtől, amelyben eddig éltek,

²⁹ Az előjáróság tervezetét, Bozóky véleményét lásd uo. 1824. 24. sz.

sőt amely nélkül semmiképpen sem remélhették, a maguk személyét illetően sem, a földesúri hatalomtól való megszabadulást.

* * *

Nyíregyháza megszabadult tekintélyes és vagyonos földesurainak hatalmától, azonban új helyzetének, jogállásának, saját belső ügyeinek rendezése és elismertetése további nehéz küzdelmeket kívánt. A város és az előljárárság energiáját és figyelmét jelentős mértékben kötötte le, az örökváltság után is, a nemesekkel való viszonyának rendezése. A tekintélyes földesúri hatalom megszűnése után, talán még nehezebb is volt szembe szállni a nemesi törekvésekkel, melyeknek eddig szükségszerűen szabott gátat a földesúri kötöttség és hatalom. A váltság után a nemesi vármegye is bátrabban támogathatta a város nemesinek törekvését, mert korábban neki is alkalmazkodni kellett a földesúr álláspontjához. A város, a földesúri hatalom megszűnése után ügyeivel és panaszaival maga is a vármegyéhez volt kénytelen fordulni, ahonnan nem remélhetett olyan támogatást, mint volt földesura részéről.

Nyíregyháza előljárársága az örökváltság utáni hónapokban arra összpontosította figyelmét, hogy egy részletes statutumot dolgozzon ki, szabályozza a város lakosainak jogait és kötelességeit, a gazdálkodást, az igazgatást és a bíraskodást. A statutum tervezetét Rimaszombat és Nagykőrös hasonló szabályzatainak figyelembevételével ki is dolgozták. Annak hatálybalépése, érvényessége azonban a vármegye jóváhagyásától függött. Különös, hogy ekkor nem merült fel komolyabban a városi kiváltság megszerzésének igénye, holott már az első, az 1803-as örökváltság kezdeményezése a szabad királyi városi privilégium megnyerésével összefüggésben merült fel.

A földesúri hatalom nélkül maradt Nyíregyháza állapotára a vármegye is fokozottabban kezdett figyelni. Az 1825. aug. 31-én kezdődött vármegyei közgyűlésen Bónis Sámuel szolgabíró tette szóvá, hogy Nyíregyháza a váltság után bíraskodás nélkül maradt, ügyét rendezni kellene. Elmondotta azt is, hogy a város statutumot készített, sőt bíróválasztást is tartott, ezeket azonban a megyének felül kellene vizsgálnia. A közgyűlés meg is bízott egy küldöttséget a város ügyeinek megvizsgálásával és a város részére szolgáló rendszabály elkészítésével.³⁰

A város által készített statutum ellen a helybeli nemesek is szót emeltek, sőt az is lehetséges, hogy Bónis Sámuel maga is az ő kezdeményezésük alapján vetette fel a város ügyét a megyei közgyűlés előtt.³¹

A város saját tervezetének s a vármegye, valamint a városi nemesség arról alkotott véleményének összevetéséből, világosan kitűnik, hogyan ítélte meg saját jogállását a város és hogyan vélekedett arról a város nemessége, valamint a nemesi vármegye.³²

A megyei küldöttség már az ellen kifogást emelt, hogy a statutumtervezet szabad Nyíregyháza városról beszélt. Szerinte ez a cím nem illeti meg Nyíregyházát. A továbbiakban az válik vita tárgyává, hogy megilleti-e a város lakosait a polgár nevezet. A küldöttség szerint nem. A város la-

³⁰ NYÁL. Szabolcs megye közgyűlési jegyzőkönyve 1825. fol. 384. No. 57.

³¹ A statutum vitájának anyagát lásd NYÁL. Szabolcs megye közgyűlésének Nyíregyháza statutumának megvizsgálására kiküldött bizottsága iratai. Külön csomó.

³² Uo.

kosait polgárookra, lakosokra és zsellérekre osztotta, a küldöttség szerint Nyíregyházán csak nemes és nemtelen, szabadossá vált lakosokról lehet beszélni. A város a küldöttség észrevételeire tett megjegyzéseiben élesen tiltakozik a fenti vélemény ellen és újból hangsúlyozza, hogy a városban „két különböző község még eddig soha sem vala”, így a nemes és közrendi lakosok megkülönböztetése csupán azok személyére nézve lehetséges, „de mint a község egyes tagjaira, polgáira nézve” nem.

A város tervezete az előbbiekből logikusan következően nem vett tudomást a nemesek külön tanácsáról, de a megye küldöttsége figyelembe vette annak létezését. Végül a város maga is hozzájárult, a küldöttségnek adott jelentésében a nemesi tanács fenntartásához, de csak azzal a feltétellel, ha a nemesi tanács a város vezetésébe nem szólhat bele, teljesen magánjellegű testület marad, mert hogy „az egész testnek s a polgárság tagjainak külön szakításában vagy is az önön kebelében születendő felbomlásában meg egyezünk, azt teljességgel nem tehetjük”.

A megyei küldöttség módosítani kívánta a bíróválasztásnak a város által megjelölt módját is. Azt tartotta a küldöttség elsősorban sérelmesnek, hogy a város teljesen önállóan akarta a jövőben választani a város bíróját és elöljáróságát s éppen ezért hangsúlyozta a bíró jelölésében és az elöljárók megerősítésében a vármegye szerepét. A város tervezetének a megye részéről történt átformálásában az egyik legnagyobb sérelem az lehetett Nyíregyháza számára, hogy a magisztrátust a megyei küldöttség szinte teljesen meg akarta semmisíteni. A tanács jogkörét olyan szűk területre szorította, hogy a nyíregyháziak szerint azzal a jogkörrel a város tanácsa „a legcsekélyebb s jobbágyi állapotban lévő falunak tanácsa classisába tétetik”.

Alig volt kisebb a sérelem a város részéről, a választott közönség jogkörének a megyei küldöttség részéről történt megítélése esetében is. A küldöttség a város által javasolt 100 főről 40-re apasztotta azok tagjainak számát, és ráadásul azt is óhajtotta, hogy a város gyűlésében a nemesek főhadnagya elnököljön a város fő- vagy vicebírójával együttesen, attól függően, az utóbbiak közül melyik nemes ember. A város elöljárósága, eredeti tervéről lemondva, hajlandónak mutatkozott elfogadni a küldöttség álláspontját, mindössze azt kérte, hogy a város nemesi állapotú fő- vagy vicebírója legyen egyúttal a nemesek hadnagya is, s így a választott közönség ülésében egy személy elnökölhet.

A város a polgárjog megszerzéséről és a polgárok vagyonáról intézkedve azt a két fontos szabályt is tervbevette, hogy a városi polgárok fekvői javai „a város földesúri jussai és határozásai alapján maradandók”, azokból a lakosok (nem polgár jogúak) és idegenek nem vásárolhatnak, ha ilyen mégis kezükre jutna, azt a polgárok visszaválthatják, vagy a város veszi vissza. Végül megszabja, hogy egy polgár tulajdonában hat kötélalja földnél több nem lehet (60 hold) s a birtok egy kötélaljnál kisebb részre nem osztható. Sem ezekkel az intézkedésekkel sem azzal, hogy a nemes emberek is kötelesek legyenek a birtokkal kapcsolatos ügyleteiket, szerződéseiket a városi magisztrátussal protocolláltatni, nem értett egyet a megye küldöttsége és teljes szabadságot kívánt a nemeseknek.

Ez a teljesen szabad birtoklás lényegében a nemesi jogon való birtokjog követelését jelentette, és ez ellen a legerélyesebben és ismételten tiltakozott a város elöljárósága. A megyei küldöttség véleményére adott vála-

szában az előjáróság ismételten leszögezte, hogy a régi földesurak sem birtokoltak a betelepítési alapszerződés értelmében curialis földet a város határában, ez a jog nem illetheti meg a városbeli nemeseket sem. „...ha talán a helybeli nemesek azt képzelik, hogy a méltóságos gróf Károlyi fatens familia fassiója által földes úri jussait reájok egyenként és nem az egész községre általyán fogva ruházta által (: a mit ugyan tagadunk; és a mit az első váltságánál a helybeli nemesek még tsak gondolatban venni sem mertenek; és a miről t. i. hogy ők nem földes urak legyenek magok tesznek most is tanubizonyságot, a midőn földjeiktől városi terheket viselnek:) — úgy ebből természetesen az következne, hogy mivel senki a fátens sem adhat több just másnak, mint a mennyi jussal maga bír; és mivel a méltóságos fatens familia külön földet nem birhatott, majorságot sem üzhett, a határt darabonként meg különböztették; mind ezeket a helybeli nemesek sem tehetnék”. A város tehát minden erejével ragaszkodik a városbeli ingatlan javak egységes birtoklási rendjéhez.

Hasonló elszántsággal védi a város a korábban és a váltságszerződések révén megszerezni vélt bíráskodási jogot is. A bíró és a tanács törvénykezési jogait viszont a megyei küldöttség annyira megnyírbálta, hogy a város okkal fakadt ki keserűen: „városunk birájának azon egyeztető tehetségén kívül, mit minden szomszéd országból be jövő idegen s nem bíró is megtehet — tellyességgel legkisebb activitása se légyen: holott a legalsóbb falusi bírótól tagadtathatik az meg egészen” — lehetetlen belenyugodnunk — írják.

A megye álláspontja annyira fedte a városi nemesek kívánságait, hogy azok a megyei küldöttség álláspontja által körvonalazott statutum tervezetéhez alig tudnak új, lényeges kívánságot hozzátenni. Azt azért pótlólag javasolják, hogy a városi közgyűlésen való kettős elnöklésből származható zavarok elkerülésére biztosítani kell a nemesek főhadnagyának rangbeli elsőségét. Ugyancsak javasolják, hogy a város főbírójának tehermentesítése végett a város gazdálkodásában a nemesek hadnagya „vigye a fő inspectiot”. Mondanunk sem kell, hogy ezekkel a „csekély” kiegészítésekkel a nemesek a közösség vagyona feletti ellenőrzés jogát kaparin-tották volna meg.

Nyíregyháza tiltakozása ellenére Szabolcs megye gyűlése 1826. június 26-án a megyei küldöttség által kidolgozott statutumot elfogadta és életbe is léptette a városban, sőt, az első bíróválasztást is megtartották a megye felügyelete mellett.

A nemesi vármegye és a városi nemesek együttes erővel így akarták megsemmisíteni, elsikkasztani a nyíregyháziak örökváltságban szerzett jogait. Ezen az aggasztó helyzeten csak az segíthette át Nyíregyházát, ha sérelmeinek orvoslásában az országos hatóságoknál támogatásra talál.

A város panaszával a Helytartó Tanácshoz fordult s ezzel a lépéssel indult el a városi privilégiumért folyó harc is.

Hársfalvi Péter